

УДК 539.3:534.222

Бомба А. Я., д.т.н, професор, Турбал Ю. В., к.ф.-м.н., доцент, Радовенюк О. В., аспірант, Клап А. В., аспірант, Турбал М. Ю., студент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

МЕТОД АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ ПОШИРЕННЯ КРУГОВИХ СОЛІТОНОПОДІБНИХ ХВИЛЬ В РАМКАХ НАБЛИЖЕННЯ МІЛКОЇ ВОДИ

У статті запропоновано метод для знаходження аналітичного представлення розв'язків рівнянь типу мілкої води та показано, що в рамках відповідного наближення не існує розв'язку, що моделює поперечну хвилю незмінного профілю при певних поверхнях дна.

Ключові слова: солітон, відокремлена хвиля, мілка вода

Вступ. Останніми роками дослідження відокремлених хвиль відіграє важливе значення у багатьох прикладних галузях. Адже розв'язки типу біжучої хвилі описують процеси виникнення та поширення відокремлених хвиль в механіці рідин, гідродинаміці, оптиці, фізиці плазми, фізиці твердого тіла, біології, метеорології та інших галузях.

В гідродинаміці відокремлені хвилі відомі як хвилі на поверхні води а також внутрішні хвилі в стратифікованій рідині. При цьому важливе значення має дослідження відокремлених хвиль типу цунамі – адже такі хвилі приносять шкоду судноплавству, знищують все на своєму шляху при накочуванні на берег. При вивченні цунамі досі точаться дискусії чи є такі хвилі солітонами, які їх властивості при взаємодії з іншими об'єктами чи собі подібними хвилями. Дана робота, зокрема, дає відповідь на питання, чи є цунамі солітоном.

Аналіз останніх досліджень.

Рівняння типу мілкої води мають важливе практичне значення, оскільки описують великомасштабні атмосферні та океанічні течії, зокрема, в середніх широтах. В декартових координатах вони мають вигляд [1]:

$$\begin{aligned} u_t + uu_x + vv_y + gh_x &= fv, \\ v_t + uv_x + vw_y + gh_y &= -fu, \\ h_t + (uh)_x + (vh)_y &= 0, \end{aligned} \quad (1)$$

де u, v компоненти вектора швидкості, h – глибина шару рідини над рівним дном; f – параметр Коріоліса (частота повертання), g – прискорення вільного падіння. Модель (1) отримується з рівнянь Ейлера [3] ідеальної рідини при таких припущеннях: відношення характерного вертикального масштабу течії до характерних горизонтальних масштабів набагато менше за 1; густина рідини стала; тиск в рідині гідростатичний по глибині; вісь обертання співпадає з вертикальною віссю Z . Узагальнення відповідної системи з врахуванням в'язкості в дивергентній формі наведене в роботі [2]:

$$\begin{aligned} \frac{\partial h}{\partial t} + \text{div}(hU) &= 0, \\ \frac{\partial hU}{\partial t} + U \text{div}(hU) + (hU \nabla)U + \nabla \left(\frac{gh^2}{2} \right) &= \text{div} \Pi_{NS} + hF - gh \nabla b, \end{aligned} \quad (2)$$

де $h(x, y, t)$ – висота рідини, $U = (u, v)$ – вектор шидкості, Π_{NS} – тензор в'язких напруг Нав'є-Стокса, F – вектор компонент зовнішньої сили, $b(x, y)$ – профіль дна, $\nabla = \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y} \right)^T$.

В полярній системі координат система (2) матиме вигляд:

$$\frac{\partial h}{\partial t} + \frac{1}{r} \frac{\partial (rhu_r)}{\partial r} + \frac{1}{r} \frac{\partial (hu_\varphi)}{\partial \varphi} = 0,$$

$$\begin{aligned} & \frac{\partial hu_r}{\partial t} + \frac{1}{r} \frac{\partial(rhu_r^2)}{\partial r} + \frac{1}{r} \frac{\partial(hu_r u_\varphi)}{\partial \varphi} + \frac{\partial}{\partial r} \left(\frac{gh^2}{2} \right) - \frac{hu_\varphi^2}{r} = \\ & = h(f_r - g \frac{\partial b}{\partial r}) + \frac{\partial \Pi_{rr}}{\partial r} + \frac{1}{r} \frac{\partial \Pi_{r\varphi}}{\partial \varphi} + \frac{\Pi_{rr} - \Pi_{\varphi\varphi}}{r}, \\ & \frac{\partial hu_\varphi}{\partial t} + \frac{1}{r^2} \frac{\partial(r^2 hu_r u_\varphi)}{\partial r} + \frac{1}{r} \frac{\partial(hu_\varphi^2)}{\partial \varphi} + \frac{1}{r} \frac{\partial}{\partial \varphi} \left(\frac{gh^2}{2} \right) = \\ & = h(f_\varphi - \frac{1}{r} g \frac{\partial b}{\partial \varphi}) + \frac{\partial \Pi_{\varphi r}}{\partial r} + \frac{1}{r} \frac{\partial \Pi_{\varphi\varphi}}{\partial \varphi} + \frac{2}{r} \Pi_{r\varphi}, \end{aligned} \quad (3)$$

де $h(r, \varphi, t)$ – висота рідини, $U = (u_r(r, \varphi, t), u_\varphi(r, \varphi, t))$ – вектор швидкості, Π_{NS} – тензор в'язких напруг Нав'є-Стокса, f_r, f_φ – компоненти зовнішньої сили, $b(r, \varphi)$ – профіль дна, μ – фізична в'язкість,

$$\begin{aligned} \Pi_{rr} &= 2\mu \frac{\partial u_r}{\partial r}, \\ \Pi_{\varphi\varphi} &= 2\mu \left(\frac{1}{r} \frac{\partial u_\varphi}{\partial \varphi} + \frac{u_r}{r} \right), \\ \Pi_{r\varphi} = \Pi_{\varphi r} &= \mu \left(\frac{1}{r} \frac{\partial u_r}{\partial \varphi} + \frac{\partial u_\varphi}{\partial r} - \frac{u_\varphi}{r} \right). \end{aligned} \quad (4)$$

Відзначимо, що рівняння мілкої води, як правило, розв'язуються чисельними методами через значні труднощі у отриманні аналітичних розв'язків. В даній роботі пропонується новий підхід до знаходження розв'язків системи рівнянь мілкої води, що моделюють процес поширення кругових локалізованих поверхневих хвиль типу цунамі.

Методика досліджень. В роботі застосовуються певні модифікації Т-представлень для опису профілю кругової хвилі та пропонується знаходити розв'язок системи рівнянь мілкої води для випадку, коли функція, що описує профіль хвилі, має специфічне представлення. Тоді компоненти швидкості знаходяться з відповідної системи при певних початкових умовах.

Постановка завдання. Під цунамі розуміють кругову хвилю, що розповсюджується в океані від центра її утворення на великі відстані. В океані висота такої хвилі відносно невелика, однак при накопчуванні на берег висота цунамі зростає і вона спричиняє значні руйнування.

Будемо розглядати систему рівнянь мілкої води за умов відсутності в'язкості та компонент зовнішньої сили:

$$\begin{aligned} & \frac{\partial h}{\partial t} + \frac{hu_r}{r} + \frac{\partial(hu_r)}{\partial r} + \frac{1}{r} \frac{\partial(hu_\varphi)}{\partial \varphi} = 0, \\ & \frac{\partial u_r}{\partial t} + u_r \frac{\partial u_r}{\partial r} + \frac{u_\varphi}{r} \frac{\partial u_r}{\partial \varphi} + g \frac{\partial h}{\partial r} - \frac{u_\varphi^2}{r} = -g \frac{\partial b}{\partial r}, \\ & \frac{\partial u_\varphi}{\partial t} + \frac{u_r u_\varphi}{r} + u_r \frac{\partial u_\varphi}{\partial r} + \frac{u_\varphi}{r} \frac{\partial u_\varphi}{\partial \varphi} + \frac{g}{r} \frac{\partial h}{\partial \varphi} = -\frac{1}{r} g \frac{\partial b}{\partial \varphi}. \end{aligned} \quad (5)$$

Нехай компоненти швидкості та профіль хвилі не залежать від кута φ . Тоді з (5) отримуємо систему:

$$\begin{aligned} & \frac{\partial h}{\partial t} + \frac{hu_r}{r} + \frac{\partial(hu_r)}{\partial r} = 0, \\ & \frac{\partial u_r}{\partial t} + u_r \frac{\partial u_r}{\partial r} + g \frac{\partial h}{\partial r} = -g \frac{\partial b}{\partial r}, \end{aligned}$$

або

$$\begin{aligned} & \frac{\partial h}{\partial t} + \frac{hu}{r} + u \frac{\partial h}{\partial r} + h \frac{\partial u}{\partial r} = 0, \\ & \frac{\partial u}{\partial t} + u \frac{\partial u}{\partial r} + g_0 \frac{\partial h}{\partial r} = -g_0 \frac{\partial b}{\partial r}. \end{aligned} \quad (6)$$

В роботі ставиться завдання розробити метод для аналітичного опису процесу

поширення одиночних кругових хвиль в рамках наближення мілкої води.

Метою роботи є модифікація Т-представлень для знаходження розв'язків системи рівнянь мілкої води, що моделюють процес поширення кругових локалізованих поверхневих хвиль типу цунамі.

Результати досліджень. Нехай форма профілю хвилі визначається співвідношенням:

$$h(r, t) = \gamma_h(t) \exp\left\{-\frac{g(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}\right\} + c_{gl}, \quad (7)$$

де $\gamma_h(t)$, $\tilde{r}(t)$, $g(\cdot)$ – деякі функції, ε , c_{gl} – константи.

Співвідношення (7) описує кругову одиночну хвилю незмінного в часі профілю, що поширюється від деякого центра (див. рисунок). З врахуванням (7) маємо:

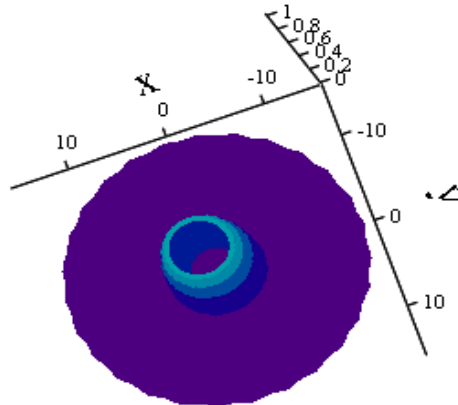

Рисунок. Профіль кругової локалізованої хвилі

$$\begin{aligned} \frac{\partial h}{\partial r} &= -\frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} \gamma_h(t) \exp\left\{-\frac{g(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}\right\} = -\frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}), \\ \frac{\partial^2 h}{\partial r^2} &= -\frac{g''(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}) + \left(\frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}\right)^2 (h - c_{gl}), \\ \frac{\partial h}{\partial t} &= \gamma_h'(t) \exp\left\{-\frac{g(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}\right\} + \gamma_h(t) \exp\left\{-\frac{g(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}\right\} \tilde{r}'(t) \frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} = \\ &= \gamma_h'(t) (h - c_{gl}) / \gamma_h(t) + (h - c_{gl}) \tilde{r}'(t) \frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}. \end{aligned}$$

Підставляючи останні співвідношення в систему (6), отримуємо:

$$\frac{\partial u}{\partial r} = -\frac{\gamma_h'(t)}{\gamma_h(t)} \frac{h - c_{gl}}{h} - \tilde{r}'(t) \frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} \frac{h - c_{gl}}{h} + u \left(\frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} \frac{h - c_{gl}}{h} - \frac{1}{r} \right), \quad (8)$$

$$\frac{\partial u}{\partial t} = g_0 \frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}) - u \frac{\partial u}{\partial r} - g_0 \frac{\partial b}{\partial r}. \quad (9)$$

Зауважимо, що рівняння (7) є лінійним по u . В такому випадку можемо записати його загальний розв'язок у вигляді:

$$\begin{aligned} u(r, t) &= e^{\int \frac{g'(r - \tilde{r}(t)) h - c_{gl}}{\varepsilon h} - \frac{1}{r} dr} \left(C(t) - \int \left(\frac{\gamma_h'(t)}{\gamma_h(t)} \frac{h - c_{gl}}{h} + \tilde{r}'(t) \frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} \frac{h - c_{gl}}{h} \right) \times \right. \\ &\times e^{-\int \frac{g'(r - \tilde{r}(t)) h - c_{gl}}{\varepsilon h} - \frac{1}{r} dr} dr \Big) = \frac{1}{r} e^{\int \frac{g'(r - \tilde{r}(t)) h - c_{gl}}{\varepsilon h} dr} \left(C(t) - \right. \\ &\left. - \int \left(\frac{\gamma_h'(t)}{\gamma_h(t)} \frac{h - c_{gl}}{h} + \tilde{r}'(t) \frac{g'(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon} \frac{h - c_{gl}}{h} \right) e^{-\int \frac{g'(r - \tilde{r}(t)) h - c_{gl}}{\varepsilon h} dr} r dr \right). \end{aligned}$$

Враховуючи співвідношення

$$\int \frac{g'(r - \tilde{r}(t)) h - c_{gl}}{\varepsilon h} dr = -\ln(\gamma(t) e^{-\frac{g(r - \tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + c_{gl}) + C_1,$$

отримуємо вираз для функції збурення:

$$u(r, t) = \frac{1}{r(\gamma(t)e^{\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + c_{gl})} (C(t) - \gamma_h'(t)) \int e^{\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} r dr - \tilde{r}'(t) \int \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}) r dr).$$

З врахуванням співвідношень

$$\int \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}) dr = -\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + C_2, \\ \int \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}) r dr = -r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + \gamma(t) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr, \\ \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} r dr = r \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr - \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr,$$

отримуємо:

$$u(r, t) = \frac{1}{r(\gamma(t)e^{\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + c_{gl})} (C(t) - \gamma_h'(t)) \int e^{\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} r dr - \tilde{r}'(t) \int \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl}) r dr = \frac{1}{rh} (C(t) - (\gamma'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t)) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \gamma'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}})$$

або $u(r, t) = \frac{1}{rh} (C(t) - r \frac{d}{dt} \gamma(t) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \frac{d}{dt} \gamma(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr)$.

(тут поклали $C_1 = 0, C_2 = 0$). Тоді

$$\frac{\partial u}{\partial t} = -\frac{\gamma_h'(t)(h - c_{gl}) / \gamma_h(t) + (h - c_{gl}) \tilde{r}'(t)}{rh^2} \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (C(t) - (\gamma_h'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t)) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}}) + \frac{1}{rh} (C'(t) - (\gamma_h''(t)r + \tilde{r}''(t)\gamma(t) + \tilde{r}'(t)\gamma'(t)) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + (\gamma_h'(t)\tilde{r}'(t)r + \tilde{r}''(t)\gamma(t)) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + \gamma_h''(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr - \gamma_h'(t)\tilde{r}'(t) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \tilde{r}''(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + \tilde{r}'(t)r\gamma'(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} + \tilde{r}''(t)r\gamma(t) \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}}), \\ \frac{\partial u}{\partial t} = \frac{1}{rh^2} [(C'(t) - (\gamma_h''(t)r + \tilde{r}''(t)\gamma(t) + 2\tilde{r}'(t)\gamma'(t)) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + 2\gamma_h'(t)\tilde{r}'(t)r(h - c_{gl}) / \gamma(t) + \tilde{r}''(t)(h - c_{gl}) + \gamma_h''(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr + \tilde{r}''(t)r(h - c_{gl}) + \tilde{r}''(t)r \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h - c_{gl})] \times h - (C(t) - (\gamma_h'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t)) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr dr + \tilde{r}'(t)r(h - c_{gl})) \times (\gamma_h'(t)(h - c_{gl}) / \gamma_h(t) + (h - c_{gl}) \tilde{r}'(t) \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}).$$

Підставляючи останні співвідношення у рівняння (8), отримуємо:

$$\begin{aligned}
 & \frac{1}{rh} (C'(t) - (\gamma_h''(t)r + \tilde{r}''(t)\gamma(t) + 2\tilde{r}'(t)\gamma'(t))) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \\
 & + 2\gamma_h'(t)\tilde{r}'(t)r(h-c_{gl}) / \gamma(t) + \tilde{r}''(t)(h-c_{gl}) + \gamma_h''(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} drdr + \\
 & + \tilde{r}''(t)r(h-c_{gl}) + \tilde{r}''(t)r \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h-c_{gl}) - \\
 & - (C(t) - (\gamma_h'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t))) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} drdr + \\
 & + \tilde{r}'(t)r(h-c_{gl}) (\gamma_h'(t) / \gamma_h(t) + \tilde{r}'(t) \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}) \frac{(h-c_{gl})}{rh^2} = \\
 & - (\gamma_h'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t)) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} drdr + \\
 & = g_0 \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} (h-c_{gl}) + \frac{1}{rh} (C(t) - (\gamma_h'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t))) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \\
 & + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} drdr + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} \frac{\gamma_h'(t)}{\gamma_h(t)} \frac{h-c_{gl}}{h} + \frac{1}{rh} (C(t) - \\
 & + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}}) \tilde{r}'(t) \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} \frac{h-c_{gl}}{h} - \frac{1}{r^2 h^2} (C(t) - \\
 & - \tilde{r}'(t)\gamma(t) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} drdr - \gamma_h'(t)r \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \\
 & + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}})^2 \frac{g'(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon} \frac{h-c_{gl}}{h} + \frac{1}{r^3 h^2} (C(t) - \tilde{r}'(t)\gamma(t) \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \\
 & + \gamma_h'(t) \int \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} drdr - \gamma_h'(t)r \int e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}} dr + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(r-\tilde{r}(t))}{\varepsilon}})^2 - g_0 \frac{\partial b}{\partial r}.
 \end{aligned} \tag{10}$$

Отримали загальне рівняння, яке дозволяє аналізувати поверхню дна та профіль хвилі.

Зауважимо, що рівняння (10) може не мати розв'язків у випадку заданої функції b для довільних значень r, t . Для аналізу цього факту досить розглянути вирази, що містять множники виду $\frac{1}{r}, \frac{1}{r^2}$. Остання обставина говорить про те, що профіль хвилі в часі змінюватиметься.

Нехай маємо початкову умову для профілю хвилі, записану у вигляді: $h(r, t_0) = \gamma_h(t_0) \exp\{-\frac{g(r-\tilde{r}(t_0))}{\varepsilon}\} + c_{gl}$, де g – задана функція. Будемо знаходити розв'язок системи у формі (7). Рівняння (10) при $r = \tilde{r}(t) + \alpha$ матиме вигляд:

$$\begin{aligned}
 & \frac{1}{rh} (C'(t) - (\gamma''(t)r + \tilde{r}''(t)\gamma(t) + 2\tilde{r}'(t)\gamma'(t))) \psi'(\alpha) + 2\gamma'(t)\tilde{r}'(t)r(h-c_{gl}) / \gamma(t) + \\
 & + \tilde{r}''(t)(h-c_{gl}) + \gamma''(t)\psi(\alpha) + \tilde{r}''(t)r(h-c_{gl}) + \tilde{r}''(t)r \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon} (h-c_{gl}) - \\
 & - (C(t) - (\gamma'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t))) \psi'(\alpha) + \gamma'(t)\psi(\alpha) + \tilde{r}'(t)r(h-c_{gl}) \times \\
 & \times (\gamma'(t) / \gamma(t) + \tilde{r}'(t) \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon}) \frac{(h-c_{gl})}{rh^2} = \\
 & + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} \frac{\gamma'(t)}{\gamma(t)} \frac{h-c_{gl}}{h} + \frac{1}{rh} (C(t) - (\gamma'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t))) \psi'(\alpha) + \\
 & = g_0 \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon} (h-c_{gl}) + \frac{1}{rh} (C(t) - (\gamma'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t))) \psi'(\alpha) + \gamma'(t)\psi(\alpha) + \\
 & + \gamma'(t)\psi(\alpha) + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} \tilde{r}'(t) \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon} \frac{h-c_{gl}}{h} - \frac{1}{r^2 h^2} (C(t) - (\gamma'(t)r + \\
 & + \tilde{r}'(t)\gamma(t)) \psi'(\alpha) + \gamma'(t)\psi(\alpha) + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}})^2 \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon} \frac{h-c_{gl}}{h} + \frac{1}{r^3 h^3} (C(t) - \\
 & - (\gamma'(t)r + \tilde{r}'(t)\gamma(t)) \psi'(\alpha) + \gamma'(t)\psi(\alpha) + \tilde{r}'(t)r\gamma(t) e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}})^2 - g_0 \frac{\partial b}{\partial r}.
 \end{aligned}$$

Зауважимо, що останнє рівняння містить функції $\gamma(t)$, $C(t)$ та $\tilde{r}(t)$. При цьому повинні виконуватись певні початкові умови, які залежать від характеру початкових збурень. Нехай $\gamma(t_0) = \gamma_h(t_0)$. Будемо вибирати функцію $C(t)$ так, щоб функція швидкості була рівна 0. Тоді матимемо співвідношення:

$$C(t) - (\gamma'(t)\tilde{r}(t) + \tilde{r}'(t)\gamma(t))\psi'(\alpha) + \gamma'(t)\psi(\alpha) + \tilde{r}'(t)\tilde{r}(t)\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} = 0.$$

Звідси

$$C'(t) = (\gamma''(t)\tilde{r}(t) + 2\gamma'(t)\tilde{r}'(t) + \tilde{r}''(t)\gamma(t))\psi'(\alpha) - \gamma''(t)\psi(\alpha) - \tilde{r}''(t)\tilde{r}(t)\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} - \tilde{r}'^2(t)\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} - \tilde{r}'(t)\tilde{r}(t)\gamma'(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}}.$$

При таких умовах рівняння (8) матиме вигляд:

$$\frac{(\tilde{r}'(t)\gamma'(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} + \tilde{r}''(t)\frac{g'(\alpha)}{\varepsilon}\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}})}{(\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} + c_{gl})} = g_0 \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon} \gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} - g_0 \frac{\partial b}{\partial r}.$$

Нехай $\tilde{r}(t) = vt$. Тоді останнє рівняння запишеться у вигляді:

$$\frac{(v\gamma'(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} + v^2\frac{g'(\alpha)}{\varepsilon}\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}})}{(\gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} + c_{gl})} = g_0 \frac{g'(\alpha)}{\varepsilon} \gamma(t)e^{-\frac{g(\alpha)}{\varepsilon}} - g_0 \frac{\partial b}{\partial r}.$$

Таким чином, отримали задачу Коші для знаходження функції $\gamma(t)$. При кожному значенні параметра α отримуватимемо інші значення відповідних функцій при певних початкових умовах.

Змінюючи параметр α , покриватимемо область $\Omega = \{(r, t) : r \in [0, +\infty), t \in [0, +\infty)\}$ кривими $\Omega_\alpha = \{(r, t) : r = \tilde{r}(t)\}$, де існує точний розв'язок відповідної системи рівнянь. Так отримуватимемо наближення для профілю хвилі. Очевидно, що для практики часто найбільш важливою є точка максимуму збурення, наприклад, при накочуванні цунамі на берег. Тоді опис всього профілю є не настільки важливим і ми можемо, наприклад, знаходити його лише у кількох контрольних точках, вибираючи параметр α .

Зауважимо, що розглянутий вище метод фактично враховує змінний в часі профіль хвилі. При цьому швидкість рідини є нульовою. Це означає, що в процесі руху хвилі кожна точка поверхні здійснює лише вертикальні рухи. У випадку, коли на функцію швидкості накладаються інші умови, можна отримати інші класи розв'язків.

Висновок. Таким чином, в роботі запропоновано підхід до опису кругових, локалізованих по радіальній координаті хвиль в рамках наближення мілкої води. Отримано аналітичні часткові розв'язки системи рівнянь мілкої води. Відповідні результати мають важливе практичне значення при дослідженні локалізованих хвиль у випадках різних поверхонь дна, при розв'язанні, зокрема, задачі накочування цунамі на берег та його поширення в океані, оскільки дозволяють описати профіль та характер руху відповідної хвилі.

1. Чесноков А. А. Симметрии уравнений теории мелкой воды на вращающейся плоскости // СибЖИМ. – 2008. – Т. 11, № 3. – С. 135–146.
2. Елизарова Т. Г., Истомина М. А. Квазигазодинамический алгоритм решения уравнений мелкой воды в полярной системе координат // Препринты ИПМ им. М.В. Келдыша. – 2014. – № 65. – 24 с.
3. Педлоски Дж. Геофизическая гидродинамика. / Педлоски Дж. – М. : Мир, 1984. – Т. 1, 2. – 324 с.
4. Рябенко О. А. Теоретичні основи і методи розрахунків білякритичних течій рідини з вільною поверхнею : дис. ... доктора тех. наук : 05.23.16 / Рябенко Олександр Антонович. – Р., 2003. – 376 с.
5. Турбал Ю. В. О необходимых и достаточных условиях существования решений уравнений движения для анизотропных упругих тел в виде уединенных волн типа δ -солитонов. / Турбал Ю. В. // Проблемы прикладной математики и математического моделирования. – 2012. –

Вып. 2012. – С. 78–86.

- 6 Turbal Y. The trajectories of self-reinforcing solitary wave in the gas disc of galaxies// Proceedings of the 3-rd International Conference on Nonlinear Dynamic. – Kharkov. – 2010.– P. 112–118 .
7. Рыскин Н. М. Нелинейные волны. Учеб. пособие для вузов. / Рыскин Н. М., Трубецков Д. И. – М. : Наука. Физматлит, 2000. — 272 с.

Рецензент: д.п.н., к.ф.-м.н., профессор Тадеєв П. О. (НУВГП)

Bomba A. Y., Doctor of Engineering, Professor, Turbal Y. V., Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Radoveniuk O. V., Post-graduate Student, Klap A.V., Post-graduate Student, Turbal M. Y., Senior Student (National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne)

METHOD FOR ANALYSIS THE SOLITARY CIRCULAR WAVES PROPAGATION IN THE APPROXIMATION OF SHALLOW WATER

This paper proposes a method for finding the analytic representation of solutions of shallow water equations of and shows that there is no solution that simulates a transverse wave unchanging profile at the bottom of some surfaces.

Keywords: soliton, solitary wave, shallow water.

Бомба А. Я., д.т.н, профессор, Турбал Ю. В., к.ф.-м.н., доцент, Радовенюк А. В., аспирант, Клап А. В., аспирант, Турбал М. Ю., студент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

МЕТОД АНАЛИЗА ПРОЦЕССОВ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КРУГОВЫХ СОЛИТОНОПОДОБНЫХ ВОЛН В РАМКАХ ПРИБЛИЖЕНИЯ МЕЛКОЙ ВОДЫ

В статье предложен метод для нахождения аналитического представления решений уравнений типа мелкой воды и показано, что в пределах соответствующего приближения не существует решения, которое моделирует поперечную волну неизменяющегося профиля при некоторых поверхностях дна.

Ключевые слова: солитон, уединенная волна, мелкая вода.